

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра історії України

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ОБРАЗ ЖІНКИ ЧАСІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЗА
МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ “КИЄВЛЯНИН” (1914–1916 РР.)**

Спеціальність: 032 “Історія та археологія”

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Чкан Анна Сергіївна

студентка 4 курсу
групи ІСТб-1-22-40д

Науковий керівник:

Куцик Руслан Ростиславович,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України

Роботу захищено “___” _____ 20__ р.

Оцінка _____

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....

1.1 Стан наукової розробки проблеми.....

1.2 Джерельна база.....

РОЗДІЛ 2. ТРАДИЦІЙНІ МОДЕЛІ ЖІНОЧНОСТІ У ГАЗЕТИ “КИЄВЛЯНИН” ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....

2.1. Образ дівчини, дружини, матері у газетному дискурсі.....

2.2. Ідеал жіночності та моральні чесноти жінки на сторінках газети.....

РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ “КИЄВЛЯНИН”.....

3.1. Образ жінки-волонтерки та благодійниці.....

3.2. Образ жінки-героїні у воєнному дискурсі.....

3.3. Жіночі образи у контексті соціально-економічного життя тилу.....

ВИСНОВКИ.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....

ДОДАТКИ.....

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю комплексного вивчення соціокультурних трансформацій початку ХХ ст., зокрема еволюції жіночих ролей, крізь призму тогочасної періодичної преси. Перша світова війна стала потужним каталізатором руйнування традиційних патріархальних уявлень про місце жінки, яке доти переважно обмежувалося сімейно-побутовою сферою (ролями матері та дружини). Масова мобілізація чоловіків та потреби фронту спричинили активне залучення жінок до нових сфер діяльності: громадської, соціально-економічної, медичної та волонтерської. Газета “Киевлянин”, як одне з найвпливовіших видань свого часу, слугує унікальним джерелом для відстеження того, як ці безпрецедентні зміни відображалися у суспільній свідомості. Дослідження газетного дискурсу 1914–1916 рр. дозволяє не лише проаналізувати механізми конструювання нових моделей поведінки (жінки-героїні, благодійниці, трудівниці тилу), а й краще зрозуміти витоки подальшого руху за емансипацію та гендерну рівність, що розгорнувся у післявоєнний період.

Водночас звернення до історичного досвіду набуває гострої актуальності в сучасних умовах, коли українське суспільство знову протистоїть масштабній військовій агресії. Якщо на початку ХХ ст. участь жінок у війні (як на фронті, так і в тилу) часто сприймалася як виняткове явище, що ламало стереотипи, то сьогодні жінки є повноправними учасницями бойових дій, медичних і волонтерських рухів. Аналіз образу жінки часів Першої світової війни підкреслює історичну тяглість та безперервність жіночого внеску в обороноздатність країни. Досвід 1914–1916 років засвідчує, що жінки відігравали ключову роль у забезпеченні життєдіяльності тилу, наданні допомоги пораненим та підтримці морального духу суспільства.

Важливість дослідження також зумовлена станом наукової розробки проблеми в українській історіографії. Вивчення подій Першої світової війни традиційно фокусується на військово-політичних та макроекономічних процесах, тоді як історія повсякдення, антропологічний вимір війни та гендерні дослідження залишаються на маргінесі наукових розвідок. Недостатнє висвітлення воєнного повсякдення та образу жінки в регіональній пресі обмежує наше розуміння повного спектра соціальних трансформацій тієї епохи. Відтак, реконструкція жіночих образів на матеріалах газети “Киевлянин” дозволяє заповнити існуючу історіографічну прогалину та розширити уявлення про соціокультурне життя тилового міста в умовах глобального конфлікту.

Об’єктом дослідження є суспільно-політичне та повсякденне життя жінок, їхні соціальні ролі та моделі поведінки в умовах Першої світової війни.

Предметом дослідження є конструювання, репрезентація та трансформація образу жінки на матеріалах публікацій газети “Киевлянин” у 1914–1916 роках.

Метою дослідження є на основі матеріалів газети “Киевлянин” висвітлити основні типи жіночих образів, простеживши їх еволюцію від традиційних моделей жіночності до нових соціальних ролей, зумовлених воєнними реаліями.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу;
- визначити основні традиційні моделі жіночності, представлені у газетному дискурсі.
- простежити трансформацію жіночих образів під впливом війни на сторінках газети.

Хронологічні межі роботи охоплюють період 1914–1916 рр. Нижня хронологічна межа дослідження зумовлена початком Перша світова війна у 1914 р., що спричинив глибокі трансформації суспільного життя та

актуалізував нові аспекти репрезентації жіночого образу в періодичній пресі, зокрема на сторінках газети Києвлянин. Верхня хронологічна межа визначається 1916 р. і пов'язана із завершенням відносно стабільного етапу функціонування імперської преси напередодні революційних подій 1917 р., що кардинально змінили суспільно-політичний контекст і характер медійного дискурсу.

Територіальні межі дослідження охоплюють передусім простір Києва як видавничого центру, а також губернії Правобережної України (Київська, Волинська та Подільська), де газета “Києвлянин” мала найбільше поширення та вплив.

Практичне значення. Результати дослідження, його висновки та узагальнення можуть слугувати подальшому поглибленому вивченню образу жінки під час Першої світової війни. Вони можуть бути використані під час підготовки і написання статей, рефератів, тез-доповідей для конференцій котрі за своєю тематикою дотичні до проблеми, розробки навчальних курсів, лекцій тощо.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Загальний обсяг роботи становить 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Упродовж тривалого часу проблематика Першої світової війни, попри її достатньо широке висвітлення в працях українських істориків, переважно була розглянута виключно крізь призму політичних і військових аспектів. Основна увага дослідників була зосереджена на питаннях дипломатії, перебігу військових кампаній, геополітичних наслідках, а також на визначенні ролі України у подіях Першої світової війни. Однак сучасна історіографія дедалі більше фокусується на “прихованих” аспектах воєнного досвіду, зокрема на внеску жінок у громадські, соціальні та економічні процеси. Дослідження, в першу чергу, ґрунтуються переважно на джерелах особового походження, а також матеріалах періодичної преси, у яких відображено участь жінок-добровольців у воєнних подіях.

Узагальнення наукових напрацювань вітчизняних і зарубіжних істориків дає підстави стверджувати, що зазначена проблематика перебуває на етапі активного дослідження.

Гендерні аспекти історії, зокрема роль жінки у Першій світовій війні, як правило, вивчають жінки-дослідниці, серед яких: М. Гук, М. Байдак, О. Бежук, О. Драч, М. Дядюк, О. Кобельська, О. Маланчук-Рибак, Л. Жванко, Н. Загребельна, М. Богачевська-Хом'як та інші.

Про благодійну, громадську та військову участь жіноцтва у період Першої світової війни пише М. Гук у своїх численних працях, зокрема її дисертація¹ комплексно висвітлює роль, статус та долю жінок у цей період.

¹ Гук М. С Жінки України у Першій світовій війні: історіографія : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Київ, 2020. 229 с.

Дана праця має високу дослідницьку цінність, в першу чергу, через введення до наукового обігу значного масиву нових історіографічних джерел та комплексний підхід до вивчення жіночого питання у Першій світовій.

Окрім загального дослідження, спрямованого одразу на всі галузі жіночої діяльності під час війни, М. Гук є авторкою й більш вузькоспеціалізованих робіт, які акцентуються на участі жінок у військових формуваннях² та благодійності³, зокрема у товаристві Червоного Хреста.⁴

Праця⁵ О. Драч розглядає причини та наслідки зміни традиційного розподілу ролей за гендером у суспільстві після початку Першої світової війни. У своїй роботі О. Драч аналізує не тільки зміни в соціальному становищі жінок, але й зміни в їхній свідомості та самосприйнятті, позаяк у воєнний час жінкам довелося приміряти на себе традиційно до цього “чоловічі” ролі та на практиці показати, що їм це під силу: “...праця звільнила жінок від норм вікторіанської епохи і продемонструвала, що вони можуть виконувати функції чоловіків”⁶. Про це свідчить внесок жінок у різні сфери діяльності, які раніше були для них закриті або обмежені: виробництво, важку промисловість, духовенство, медицину, навчання тощо.

Колективна праця авторства М. Байдак та О. Бежук⁷ зосереджена насамперед на суспільному аспекті питання. Особливу увагу в цій роботі приділено внеску жінок у громадські ініціативи та їхній соціальній активності, що сприяло зміцненню жіночої емансипації в умовах воєнного часу. Зокрема

² Гук М.С. Участь жінок України у військових формуваннях у Першу світову війну: сучасна історіографія. Часопис української історії. 2019. Вип.40. С. 46-52

³ Гук М.С. Історіографія жіночої благодійності у Першу світову війну. Шевченківська весна – 2019: історія: матеріали XVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. К, 2019. С. 170-173

⁴ Гук М.С. Жінки у товаристві Червоного Хреста у роки Першої світової війни у вітчизняних дослідженнях. Матеріали XIII міжнародної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки – 2019: Історія». К, 2019. С.119-122

⁵ Драч О.О. Гендерний вимір Великої війни: фінал емансипації жіноцтва. Гендерна політика міст: історія і сучасність. Гендерна політика міст: історія і сучасність. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції 6 - 7 жовтня 2015р. Харків. 2015. С. 58-62.

⁶ Там же, с. 61.

⁷ Байдак М.С., Бежук О.М. Українське жіноцтво в роки Першої світової війни: спектр суспільних ролей. Українські жінки у горнилі модернізації / під заг. ред. О. Кісь. Харків, 2017. С. 78–105.

праці О. Бежук часто зосереджені на благодійній діяльності⁸, яка була широко розповсюджена серед жінок у період Першої світової війни. Сестри милосердя активно займалися створенням лазаретів та госпіталів, допомогою нужденним сім'ям та біженцям, збором грошових, матеріальних та продовольчих пожертв. А у дослідженні “Перша світова війна в системі бінарних опозицій жіночого та чоловічого досвідів”⁹ О. Бежук пропонує розглядати воєнну реальність крізь призму відмінностей між жіночим і чоловічим досвідом війни. Зокрема, дослідниця аналізує особливості сприйняття воєнних подій та моделі, які формувалися під впливом гендерних ролей і соціокультурних норм того часу. Такий підхід дозволяє не лише глибше зрозуміти індивідуальний досвід учасників і свідків війни, а й розширює уявлення про війну як складне соціокультурне явище, що по-різному відображалось в чоловічому та жіночому середовищі.

Дослідження О. Бежук містять неопубліковані жіночі листи до сотника Романа Сушка¹⁰, що дозволяє безпосередньо побачити жіночий досвід під час війни. Епістолярій цікавий тим, що листи відображають унікальне, суб'єктивне сприйняття історичних подій, яке не може передати жоден офіційний документ чи преса. Вони дозволяють зрозуміти мотиви, переживання й оцінки досвіду жінок, а також наслідки цих подій для їхнього життя у післявоєнний період.

За допомогою аналізу листів¹¹ подружжя О. Левицької та Д. Басараба наступна робота О. Бежук порівнює подібності та розбіжності у чоловічому й жіночому поглядах на війну: “Велика війна поділила людство на “острів мужчин” і “острів жінок, дітей і старих”, де перші боролись за свої ідеали, а

⁸ Бежук О.М. Благодійна діяльність українського жіноцтва у роки Першої світової війни та післявоєнний період. Вісник Львівської комерційної академії. Серія «Гуманітарні науки» [Ювілейний збірник на пошану С.Гелея]. 2011. Вип.10. С. 271-278.

⁹ Бежук О. Перша світова війна в системі бінарних опозицій жіночого та чоловічого досвідів. Народознавчі зошити. Львів, 2016. С. 1294–1302.

¹⁰ Бежук О. Джерела особового походження у висвітленні сфери повсякденності та емоційних переживань жінок під час Першої світової війни. Східноєвропейський історичний вісник. 2018. Вип. 6. С. 114-121.

¹¹ Бежук О.М. «Ти мені самотній лишився...»: гендерний епістолярій О. Левицької та Д. Басараба у період Великої війни. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2016. Вип.45. Том 2. С. 23-27.

другі намагались вижити й зберегти людське життя. Кожен з них бачив і вів “свою” війну”¹². Крім цього, дана праця акцентує увагу на прямому зв’язку між набутих під час Першої світової війни громадським і соціальним досвідом та подальшим виникненням руху за рівноправ’я та емансипацію на українських землях, що розпочався у післявоєнні роки.

Важливе місце займають праці української дослідниці М. Байдак, присвячені ролі жінки у Першій світовій. Зокрема, у монографії “Війна як виклик і можливість: українки в роки Першої світової війни”¹³ авторка досліджує трансформацію ролі жінок у воєнний період, їхню участь у суспільному житті, а також вплив війни на зміну соціальних і гендерних практик. У статті “Жінка із фронту”¹⁴, написаній на матеріалах особових джерел населення Галичини, основну увагу зосереджено на індивідуальному жіночому досвіді війни, зокрема через аналіз листів, щоденників та спогадів, що дозволяє відтворити повсякденне життя і переживання жінок у прифронтовому та тиловому середовищі.

Жіночу громадську діяльність часів Першої світової війни також вивчає у своїй праці¹⁵ Ж. Тітовська. Авторка аналізує, як жіночі ініціативи сприяли формуванню нових видів самоорганізації, що виникли у відповідь на недостатньо ефективну допомогу як військовим, так і цивільному населенню з боку уряду.

О. Кобельська у своїй монографії¹⁶ вивчила просвітницьку діяльність жіночих організацій. Авторка дослідила освітньо-культурницький,

¹² Там же, с. 25

¹³ Байдак М. Війна як виклик і можливість: українки в роки Першої світової війни. Інститут народознавства НАН України. Львів, 2021. 319 с.

¹⁴ Байдак М. «Жінка із фронту» (на матеріалах особових джерел Галичини періоду Першої світової війни). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». Тернопіль, 2014. Вип. 1. Ч. 2. С. 191–198.

¹⁵ Тітовська Ж.В. Діяльність українських жіночих громадських об’єднань у роки першої світової війни (1914 – 1917 рр.). Матеріали V Регіонального конкурсу наукових робіт молодих вчених. Харків. 2011. С. 78-82.

¹⁶ Кобельська О.М. Просвітницька діяльність жіночих організацій України (кінець XIX – перша половина XX століття): монографія. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 234 с.

філантропічний, національно-державницький, політичний та опікунсько-виховний етапи руху, а також визначила його основні ідейні засади.

Ще однією темою для досліджень є допомога біженцям під час Першої світової війни. Це питання у своїх працях¹⁷ дослідила Л. Жванко, зокрема авторка з'ясувала, що переважну частину виселенців та евакуйованих склали саме жінки. Л. Жванко не тільки вивчила діяльність благодійних та жіночих організацій на підтримку виселенців, але й проаналізувала соціальний, економічний та психологічний стан жінок-біженок.

Роль жінок у військових підрозділах під час Першої світової війни досі залишається одним з найменш висвітлених питань у дослідженнях на тему жіноцтва тих часів. Незважаючи на зсув гендерних ролей у суспільстві того часу, жінки все ще були зображені як сестри милосердя або вірні дружини, що чекають на чоловіків з фронту, тому їхній внесок у перебіг війни часто залишався непоміченим або недооціненим. Крім того, ставлення до присутності жінок у рядах військових об'єднань у ті часи було далеко неоднозначним.

Праця Ж. Тітовської¹⁸ досліджує жіночий внесок у медичну допомогу на фронті, організацію госпіталів та волонтерську діяльність, а також вплив цієї участі на соціальне становище жінок у подальшому. Окрему увагу приділено ролі жінок у військових підрозділах і їхньому моральному й емоційному впливу на війська.

Стаття О. Онищенко¹⁹ розглядає виникнення перших жіночих військових підрозділів у Києві, Одесі, Полтаві та Харкові. Автор досліджує методику прийняття добровольців до складу жіночих батальйонів, мотиви

¹⁷ Жванко Л.М. Біженство Першої світової війни: історіографія проблеми чи проблеми історіографії? Історіографічні дослідження в Україні: Зб.наук. пр. 2008. Вип.18. С. 380-392.

¹⁸ Тітовська Ж.В. Російські жінки-добровольці на фронтах Першої світової війни (1914- 1917 рр.). Вісник Луганського Національного Університету імені Тараса Шевченка. 2011. №11 (222). Ч.1. Історичні науки. С.52-60.

¹⁹ Онищенко О.В. Жіночі батальйони у 1917 р.: міф революції чи реалії воєнної доби? Література та культура Полісся. 2009. Вип. 49. С. 13-17.

вступу до військових формувань, ефективність таких легіонів та ставлення до них з боку чоловіків-військових.

Окрему увагу в дослідженнях українських істориків приділяють громадській та військовій діячці О. Степанів-Дашкевич, яка стала однією з перших жінок у світі, що офіційно була зарахована на військову службу у званні офіцера. Зокрема про неї йдеться в наукових працях І. Книш, Л. Лугової, М. Курах, О. Назарук, О. Луцького, О. Навроцького, А. Кос, І. Вільде та В. Кметь. Також у 1934 році була видана автобіографічна стаття²⁰ (спогади-роздуми) самої О. Степанів-Дашкевич, в якій жінка описує свій досвід служби під час Першої світової війни та негативне ставлення до жінок-військових.

Також варто відзначити колективні праці В. Бурмаги та К. Світич. Зокрема, їхню статтю,²¹ що досліджує участь жінок у волонтерській та благодійній діяльності на підтримку фронту в роки Першої світової війни на матеріалах України. Автори розглядають форми жіночої допомоги військовим, такі як: організацію збору пожертв, забезпечення армії необхідними речами, догляд за пораненими. А також аналізують роль жіночих організацій у координації цієї діяльності в тилу.

У нарисі О. Кирієнко²² розглядаються соціальні наслідки Першої світової війни для найбільш уразливих груп населення, зокрема жінок та дітей. Автор аналізує процеси маргіналізації суспільства, які загострилися в умовах війни, зокрема погіршення матеріального становища, руйнування звичних соціальних зв'язків та зростання соціальної нестабільності. Особлива увага приділяється становищу жінок, які змушені були брати на себе нові економічні та соціальні ролі в умовах відсутності чоловіків, а також труднощам, з якими вони стикалися у повсякденному житті.

²⁰ Степанів О. Жінка-воєк. Назустріч. Львів, 1934. Ч. 12. С. 3.

²¹ Бурмага В. П., Світич К. С. Роль жінки в організації допомоги фронту в роки Першої світової війни (на матеріалах України). Вопросы германской истории. 2015. С. 57–64.

²² Кирієнко О. Ю. Маргіналізація суспільства. Становище жінок, дітей, військовополонених. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. Київ: ТОВ Видавництво КЛІО, 2013. С. 467–481.

Стаття В. Лавренко²³, що аналізує щоденник військового лікаря В. Кравкова, надає цікаву можливість подивитися на роль жінки у Першій світовій через призму чоловічої точки зору. Чоловіча свідомість того часу сприймала жіночу емансипацію суперечливо. В першу чергу це викликало занепокоєння, бо рівноправ'я руйнувало гендерні стереотипи та зміщувало вектор обов'язків за статтю, що стирало чітко визначену роль між “жіночими” та “чоловічими” ролями.

О. Оніщенко у своїй статті²⁴ досліджує явище створення жіночих військових формувань у період революційних подій 1917 р. на тлі Першої світової війни. Авторка аналізує причини виникнення жіночих батальйонів, їхню організацію та функціонування, а також з'ясовує, наскільки ці формування були реальним військовим явищем, а наскільки – елементом революційної пропаганди. У праці підкреслюється, що створення таких підрозділів відображало як прагнення жінок до активної участі у військових подіях, так і загальні процеси соціальних і гендерних трансформацій у суспільстві.

Т. Моїсеєва у своїй статті²⁵ аналізує критерії формування громад сестер милосердя: вік, моральні якості, освіта, навички тощо.

У праці Т. Павлова висвітлюється діяльність жіночих організацій на початку ХХ ст., їхня роль у підтримці жінок та формуванні передумов для зростання жіночої активності в умовах воєнного часу.

Таким чином, аналіз наукової літератури засвідчує, що проблематика жіночої історії періоду Перша світова війна є достатньо розробленою в українській та зарубіжній історіографії. Дослідники приділяють значну увагу соціальним, громадським, благодійним і частково військовим аспектам участі

²³ Лавренко В. С. Чоловічий погляд на жіночу емансипацію у роки Першої світової війни (за матеріалами щоденника В. П. Кравкова). Народи світу і Велика війна 1914–1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3–4 квітня 2015 р. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. С. 84–89.

²⁴ Оніщенко О. В. Жіночі батальйони у 1917 р.: міф революції чи реалії воєнної доби? Література та культура Полісся. 2009. Вип. 49. С. 13–17.

²⁵ Моїсеєва Т. М. Громади сестер милосердя: критерії формування сестринського персоналу (за матеріалами статутів). Інтелігенція і влада. Серія Історія. 2013. Вип. 29. С. 165–175.

жінок у воєнних подіях, а також процесам емансипації та трансформації гендерних ролей. Водночас у більшості праць акцент робиться переважно на загальносоціальних процесах або окремих формах жіночої активності, тоді як питання репрезентації жіночих образів у медійному просторі, зокрема в консервативній пресі, залишається менш дослідженим. Практично поза увагою дослідників залишається специфіка формування жіночих образів саме в інформаційному дискурсі воєнного часу на матеріалах періодичних видань, зокрема газети “Киевлянин”.

1.2. Джерельна база

Газета “Киевлянин”²⁶ є важливим джерелом інформації про історичні події та повсякденне життя Києва часів Першої світової війни, яка, на сьогоднішній день, є повністю оцифрованою та представленою у вільному доступі у Цифровій бібліотеці історико-культурної спадщини Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського.

Вперше газета вийшла друком у 1864 році та випускалася до грудня 1919. На період серпня-грудня 1914 року річна підписка “Киевлянина” коштувала 12 рублів, що було доволі високою ціною, порівняно з іншими періодичними виданнями, що публікувалися в Києві. Газета, яка спочатку дотримувалася помірно-ліберальних поглядів, згодом перейшла до консервативного монархічно-москвофільського напрямку та набула яскравого українофобського характеру.

Газета “Киевлянин” є ключовим джерелом дослідження. У період 1914-1916 років редакцію очолював В. Шульгін, хоча основну редакторську роботу

²⁶ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000931>

виконувала його родина. Більшість матеріалів публікувалася анонімно. Випуски налічували від 4 до 6 сторінок, окремі – до 8.

Структура газети охоплювала два основні типи публікацій: офіційні (маніфести, урядові повідомлення, зведення з фронту, імператорські укази) та місцеві (новини Києва, оголошення, культурні події, побутові теми). Матеріали варіювалися за форматом – від коротких заміток і телеграм до розгорнутих репортажів, публіцистичних статей та художніх творів. Деякі випуски містили ілюстрації та графічні елементи, що супроводжували оголошення або портрети згаданих у текстах осіб.

Жіноча тематика представлена практично в усіх рубриках газети і охоплює широкий спектр образів та сюжетів. Воєнні сюжети включають матеріали про сестер милосердя, жінок-добровольців і жінок-солдатів. Громадські сюжети представлені оголошеннями про благодійні збори, гуманітарну допомогу та набір на жіночі курси. Політичні сюжети відображені в публіцистичних матеріалах про визначних жінок. Повсякденні сюжети простежуються в оголошеннях, культурних афішах і побутових замітках, що фіксують звичайне життя жінок в умовах війни. Така різноманітність матеріалів дозволяє простежити не лише героїчний, а й побутовий, громадський та політичний виміри образу жінки періоду Першої світової війни.

РОЗДІЛ 2

ТРАДИЦІЙНІ МОДЕЛІ ЖІНОЧНОСТІ У ГАЗЕТИ “КИЕВЛЯНИН” ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

2.1 Образ дівчини, дружини, матері у газетному дискурсі

Газетний текст у роки Першої світової війни функціонував не лише як інформаційний канал, а й як нормативний механізм, що визначав, якою має бути зразкова жінка в умовах суспільної кризи. Не дивлячись на зміщені війною суспільні ролі, “Киевлянин”, залишаючись послідовно консервативним виданням, активно відтворював на своїх шпальтах усталену патріархальну тріаду жіночних ролей: дівчина, дружина, мати. Саме ці три образи структурували уявлення редакції та її читацької аудиторії про місце жінки у воєнному суспільстві та визначали межі допустимої жіночої поведінки.

Нарис В. П. Немировича-Данченка “Олена – вдова солдатська”²⁷, надрукований “Киевлянином” є виразним зразком воєнної публіцистики 1914–1916 років, що дозволяє реконструювати нормативний образ дружини, який культивувала консервативна преса того часу.

²⁷ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №100. 2 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000686/100.pdf#page=2

Нарис розповідає про просту селянку Олену з Уфимської губернії, чий чоловік-солдат загинув на фронті під час розвідки. Дізнавшись, що його поховали без священика і панахиди, вона вирушила пішки з Варшави на передову, щоб знайти його могилу, поставити хрест і відслужити панахиду.

Однак ключова деталь тексту полягає в тому, що після цього вона не збирається додому. Олена вирішила залишитися при роті чоловіка: прати солдатам білизну, прибирати, доглядати хворих. На запитання “А потом домой?” героїня відповідає без вагань: “Нет! Что же мне без него дома делать?”. На всі заперечення чоловіка, з яким вона розмовляла та його доводи про те що жінок на позиції не пускають, бо це небезпечно, вона відповідає незворушно: “Як же мене не пустять, коли я з добром іду?” Ця репліка є ключовою для розуміння образу: дім без чоловіка перестає бути домом, власне існування втрачає сенс поза контекстом служіння йому. Газетний дискурс таким чином відтворює патріархальну модель, у якій жінка не є самостійним суб'єктом, а втрата чоловіка є буквально втратою себе.

Разом з тим нарис фіксує цікавий механізм компенсації цієї втрати, що дозволяє Олені зберегти себе як морально цілісну особистість: вона переносить свою відданість із конкретного чоловіка на його роту. “Очень уж он хорошо про свою роту писал. [...] Такое у меня есть желание послужить им” – ця логіка є бездоганно “жіночною” в рамках тогочасної нормативної моделі: любов до чоловіка природно розширюється до любові до всього, що він любив, і реалізується через традиційно жіночі практики: прати білизну, доглядати хворих, підтримувати чистоту. Важливо, що Олена ані на мить не претендує на рівність із солдатами чи на “чоловічу” роль: “За ранеными не учена, а всё-таки прибрать, полы помыть могу”. Навіть на передовій вона залишається у просторі піклування та домашньої праці.

Показовим є і релігійний вимір мотивації героїні. Олена вирушає в дорогу передусім тому, що чоловіка “не по-настоящему, не по-христиански зарыли” – без священика, без панахиди, без святої води. Турбота про

належне поховання постає як вищий моральний обов'язок дружини. У цьому сенсі образ Олени набуває архетипічних рис: дослідники давньогрецького та слов'янського фольклору давно фіксували мотив дружини, що шукає тіло чоловіка для гідного поховання, а нарис Немировича-Данченка свідомо чи несвідомо апелює до цієї культурної пам'яті. “Киевлянин”, публікуючи такий матеріал, вписував образ Олени у широкий контекст “вічних” жіночих чеснот, надаючи йому позачасової нормативної ваги.

Не менш значущою є мовна характеристика героїні. Автор передає її пряму мову з усіма діалектними рисами та народною логікою і цей прийом виконує ідеологічну функцію: проста жінка з Уфимської губернії виявляється носійкою більш істинної, “природної” моральності, ніж освічений репортер, що намагається пояснити їй реалії армійського побуту. На кожне його заперечення щодо жінки на фронті, Олена відповідає незворушною практичною логікою: “Какая я женщина? Вдова! Ихнего же товарища”. Ця риторична впевненість базується не на правах чи соціальних аргументах, а на моральній ясності, і саме вона робить героїню переконливою. Газета транслює повідомлення: найпереконливішим аргументом жінки є не претензія на рівність, а беззаперечна самовідданість.

Нарешті, варто звернути увагу на те, чого в тексті немає. Олена жодного разу не говорить про свій біль, страх чи власне горе. Натомість вона вся звернена назовні, до інших. Вона не висловлює претензій до держави, до армії, до обставин, що забрали чоловіка. Її внутрішній світ залишається поза фокусом історії, а напоказ виставлена готовність служити. Це мовчання суб'єктивності є характерною рисою образу “правильної” дружини у дискурсі “Киевлянина”: ідеальна жінка не скаржиться і не вимагає, вона діє тихо, наполегливо і самовіддано.

Таким чином, образ Олени у нарисі, надрукованому “Киевлянином”, є зразковою репрезентацією очікувань від дружини воєнного часу: жінки, чия ідентичність повністю вибудована навколо чоловіка і зберігається навіть

після його смерті через пам'ять і служіння тим, кого він любив. Публікуючи такі матеріали, газета виконувала функцію культурного відтворення гендерного порядку. У той самий момент, коли об'єктивна реальність війни все рішучіше виштовхувала жінок за межі традиційно відведеного їм місця.

Окремим виявом присутності жінки у газетному дискурсі початку ХХ століття є короткі публічні звернення – листи до редакції, що містили подяку за співчуття у зв'язку зі смертю близької людини. Такі тексти, попри свою лаконічність, несуть значне смислове навантаження з погляду конструювання жіночої ідентичності в медіапросторі.

Серед матеріалів “Киевлянина” листи подяки до редакції від вдів та родин загиблих становлять окремий і досить численний пласт публікацій. Подібне звернення було своєрідним ритуалом публічної скорботи, до якого вдавалися сім'ї найрізноманітніх верств міського суспільства.

Такі листи, як-от звернення вдови та родини загиблого солдата, були типовими за структурою: подяка редакції за надання місця, подяка всім, хто вшанував пам'ять покійного, і підпис від імені найближчих.

Один із таких прикладів²⁸ був опублікований під рубрикою “Лист до редакції”, в якому було розміщено звернення: родина покійного Юліана Владиславовича Трачевського дякують усім, хто “сердечним участієм вшанував пам'ять” небіжчика. Підпис до публікації: “Вдова, діти, сестри”. Жінка існує у публічному полі не як самостійний суб'єкт, а як дружина, мати, сестра, тобто через призму родинних ролей. Голос жінки з'являється на шпальтах газети лише у момент втрати.

Особливе місце в газетному дискурсі також займав образ матері. В умовах війни материнство набувало не лише сімейного, але й суспільного

²⁸ Києвлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №13. 3 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000487/13.pdf#page=3

значення. Матір постає як символ турботи, жертвності та моральної стійкості. Саме на жінку покладалася відповідальність за виховання дітей у час, коли значна частина чоловіків перебувала на фронті. У матеріалах газети неодноразово наголошувалося на необхідності підтримки родин військовослужбовців, дітей мобілізованих та сиріт, що підкреслювало особливу соціальну роль матері в умовах воєнного часу.

Водночас образ матері нерозривно пов'язувався з ідеєю самопожертви. На сторінках “Киевлянина” жінка часто постає як особа, готова відмовитися від власного добробуту заради дітей та родини. Подібні сюжети можна простежити в публікаціях про благодійну діяльність жінок, які брали участь у зборі коштів та речей першої необхідності на підтримку сиріт та організації допомоги біженцям, серед яких нерідко були й діти. У таких матеріалах материнська турбота виходила за межі власної сім'ї та поширювалася на ширше коло суспільства.

Важливою складовою образу матері була її роль як морального авторитета. Газета формувала уявлення про жінку як про берегиню духовних цінностей, відповідальну за виховання патріотизму, релігійності та моральності у дітей. В умовах війни ця функція набувала особливої ваги, оскільки саме жінки забезпечували безперервність повсякденного життя та передачу суспільних норм наступним поколінням. Таким чином, материнство розглядалося не лише як біологічна чи сімейна роль, а як важлива суспільна місія.

У художніх творах, оповіданнях та замітках, що публікувалися на сторінках газети, образ матері часто супроводжувався мотивами страждання та очікування. Жінки переживали втрату синів і чоловіків, чекали звісток із фронту, однак навіть у таких обставинах демонстрували витримку та силу духу. Саме здатність переносити особистий біль заради збереження родини й підтримки близьких подавалася як одна з найвищих жіночих чеснот.

Показово, що образи дівчини та матері у газетному дискурсі мали багато спільних рис. В обох випадках наголошувалося на скромності, моральній чистоті, релігійності, працелюбності та відданості родині. Дівчина розглядалася як майбутня мати, а материнство – як природне завершення жіночого життєвого шляху. Такий підхід відображав панівні суспільні уявлення початку ХХ ст., відповідно до яких основним призначенням жінки залишалася сімейна сфера.

Водночас Перша світова війна внесла певні корективи до цих традиційних образів. Через мобілізацію чоловіків жінки змушені були брати на себе додаткові обов'язки, забезпечувати матеріальне утримання родини та активно долучатися до громадської діяльності. Проте навіть за таких умов газета “Киевлянин” прагнула інтерпретувати нові форми жіночої активності через призму традиційних цінностей. Праця, благодійність чи громадська участь жінок подавалися як продовження їхніх природних якостей: турботливості, відповідальності та материнської відданості.

Аналіз матеріалів газети “Киевлянин” дозволяє зробити висновок, що образи дівчини та матері залишалися ключовими складовими традиційної моделі жіночності під час Першої світової війни. Незважаючи на суспільні трансформації воєнного часу, преса продовжувала відтворювати уявлення про жінку як носійку моральних цінностей, берегиню родини та виховательку майбутніх поколінь. Саме через ці образи формувався суспільний ідеал жіночності, що поєднував традиційні чесноти зі здатністю адаптуватися до нових викликів воєнної доби.

2.2 Ідеал жіночності та моральної чесноти жінки на сторінках газети

На початку ХХ ст. преса виступала не лише джерелом інформації, а й важливим інструментом формування суспільних цінностей та моральних

орієнтирів. У роки Першої світової війни сторінки газети “Киевлянин” активно конструювали образ жінки як носійки високих моральних чеснот, покликаної підтримувати суспільство в умовах воєнної кризи. Попри поступове розширення сфер жіночої діяльності, газетні матеріали продовжували спиратися на традиційні уявлення про жіночність, поєднуючи їх із новими суспільними викликами.

Однією з найважливіших рис ідеальної жінки у газетному дискурсі була самовідданість. У численних публікаціях жінка постає як особа, здатна жертвувати власними інтересами заради родини, суспільства та держави. Особливо яскраво ця риса простежується в матеріалах про сестер милосердя, діяльність яких регулярно висвітлювалася на сторінках газети. Автори наголошували не лише на їхній професійній роботі, але й на моральних якостях: готовності допомагати стражденним, терплячості, покірності та здатності переносити фізичні й психологічні труднощі без нарікань. Таким чином, героїзм жінки розглядався насамперед як моральна чеснота, що проявлялася через служіння іншим.

Важливим складником ідеалу жіночності була милосердність. У газетних публікаціях жінки часто виступали організаторками або учасницями благодійних акцій, зборів коштів, допомоги пораненим солдатам, біженцям та дітям. Благодійність подавалася не просто як суспільно корисна діяльність, а як природне продовження жіночої сутності. Саме здатність до співчуття та турботи про ближнього визначалася як одна з головних чеснот справжньої жінки. При цьому увага акцентувалася не стільки на розмірі пожертв чи масштабі допомоги, скільки на моральному мотиві вчинку. Показовими є історії про жінок, які жертвували останні заощадження на потреби армії чи шпиталів, демонструючи приклад безкорисливого служіння суспільному благу.

Окреме місце у формуванні жіночого ідеалу займала скромність. Навіть коли газета розповідала про надзвичайні вчинки жінок, автори

підкреслювали їхню стриманість, покірність та небажання привертати до себе увагу. Героїчні дії подавалися не як прояв особистих амбіцій, а як виконання морального обов'язку. У такий спосіб преса формувала модель поведінки, згідно з якою суспільне визнання мало бути наслідком чеснот, а не метою діяльності жінки.

Водночас важливою складовою образу ідеальної жінки був патріотизм. Початок Першої світової війни сприяв появі нових форм жіночої активності, однак їхнє висвітлення майже завжди відбувалося через призму служіння Батьківщині. Патріотизм жінки проявлявся у готовності працювати для потреб фронту, допомагати військовим, підтримувати моральний дух населення та власним прикладом демонструвати відданість державі. Навіть особисті переживання нерідко підпорядковувалися суспільним інтересам. Показовими є матеріали, у яких жінок закликали стримувати власний смуток через втрату близьких, щоб не послаблювати бойовий дух армії та населення. Така поведінка трактувалася як прояв справжньої громадянської зрілості та моральної сили.

Характерною особливістю газетного образу жінки було поєднання традиційних і модерних рис. З одного боку, жінка залишалася берегинею моральних цінностей, уособленням доброти, співчуття та сімейної відданості. З іншого боку, війна створила умови, за яких вона дедалі частіше брала участь у громадській діяльності, організації допомоги, медичній службі та навіть перебувала поблизу фронту. Проте навіть у таких випадках преса прагнула пояснювати її активність через традиційні чесноти – любов до ближнього, жертвність та моральний обов'язок. Таким чином, нові суспільні ролі жінки не руйнували усталеного ідеалу жіночності, а радше доповнювали його.

Важливим елементом морального образу жінки була релігійність. У багатьох публікаціях жіночі чесноти безпосередньо пов'язувалися з християнськими цінностями: милосердям, смиренням, жертвністю та

любов'ю до ближнього. Саме ці якості розглядалися як моральна основа діяльності сестер милосердя, благодійниць та громадських діячок. Через релігійну риторику преса надавала жіночій діяльності особливого морального авторитету та суспільної значущості.

Отже, аналіз матеріалів газети “Киевлянин” свідчить, що ідеал жіночності у роки Першої світової війни будувався на поєднанні традиційних моральних чеснот із новими формами суспільної активності. Основними складовими цього образу були самовідданість, милосердя, скромність, патріотизм і релігійність. Навіть за умов розширення соціальних функцій жінки преса продовжувала розглядати її передусім як моральний авторитет і хранительку суспільних цінностей. Саме через акцент на моральній досконалості формувався взірець жіночої поведінки, який мав слугувати прикладом для широкого кола читачів.

РОЗДІЛ 3

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ ПІД ВПЛИВОМ ВІЙНИ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ “КИЕВЛЯНИН”

3.1 Образ жінки-волонтерки та благодійниці

Громадська активність жінок у роки Першої світової війни знайшла широке відображення на сторінках газети “Киевлянин”. Благодійна та волонтерська діяльність жіноцтва у період 1914-1916 років охоплювала різноманітні форми участі – від організації шпиталів і притулків до збору пожертв і проведення благодійних культурних заходів. Ця діяльність демонструвала залучення жінок із усіх верств суспільства до вирішення соціальних проблем воєнного часу і водночас засвідчувала поступову трансформацію суспільних уявлень про роль жінки в публічному просторі.

Початок Першої світової війни поставив перед суспільством нагальне питання організації тилового забезпечення армії та допомоги цивільному населенню. В умовах, коли державні структури не могли самотужки впоратися з масштабами гуманітарної кризи, громадська ініціатива набула критичного значення, і саме жінки стали її рушійною силою. Це пояснювалося кількома чинниками. По-перше, масова мобілізація чоловічого населення призвела до того, що жінки опинилися перед необхідністю самостійно вирішувати господарські та суспільні питання. Одним з

показових прикладів є звернення²⁹ під назвою “Заміна вчителів, відбувшись на фронт”. В поданому газетному тексті йдеться про зібрання бюро у справах середньої та нижчої за вирішенням проблеми: вчителів не вистачає, бо вони пішли виконувати “патріотичний обов'язок”. Натомість є “значний контингент осіб жіночої статі”, які мають середню освіту, але не мають де застосувати свої знання. Позаяк вирішено організувати короткострокові педагогічні курси тривалістю шість тижнів і випустити жінок до класів.

Схожа картина спостерігалася і в інших сферах. Жінки займали місця на пошті, у залізничних конторах, в аптеках, у друкарнях. Скрізь, де до війни працювали переважно чоловіки. Роботодавці йшли на це не з міркувань рівності, а з простої необхідності: робота мала виконуватися, а чоловіків не було.

Характерно, що газети писали про це буденно, а саме як про один із багатьох заходів воєнного часу. Жіноча праця на “чоловічих” посадах не подавалася як щось виняткове чи варте особливої уваги. Це була логістика, а не соціальний коментар.

По-друге, традиційно жіночі якості – турботливість, милосердя, здатність до опіки – були суспільством ототожені з потребами воєнного часу, що надавало жіночій благодійності особливої легітимності та морального авторитету. По-третє, багато жіночих організацій та товариств, що існували ще до початку війни, оперативно переорієнтували свою діяльність на потреби фронту і тилу, ставши організаційним осередком волонтерського руху.

Газета “Киевлянин” систематично публікувала оголошення про збір пожертв, а жоден номер видання не обходився без матеріалів, присвячених

²⁹ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №237. 2 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000487/100.pdf#page=2

благодійній діяльності жінок, що свідчить про усвідомлене редакційне рішення культивувати цей образ як суспільно значущий і морально орієнтувальний.

Найбільш системним і масштабним проявом жіночої благодійності стала організація та фінансова підтримка медичних установ. Сторінки “Києвлянина” щонайменше містили оголошення про збір пожертв на потреби лазаретів, притулків та шпиталів, де ключову роль відігравали саме жіночі комітети та організації. Серед них – лазарет при лікарні імені С. А. Ліхаревої³⁰, Київська Маріїнська община Червоного Хреста³¹, Дамський комітет під представництвом Е. А. Булгакової³², шпиталь під опікою Є. Ф. Демидової³³, Товариство з устрою притулку для дітей нижніх військових чинів та робітників³⁴, Київський відділ повсюдної допомоги постраждалим на війні солдатам та їхнім сім'ям³⁵, Георгіївська лікарня, Міський лазарет для хворих та поранених воїнів у будівлі Товариства Швидкої Медичної Допомоги у місті Києві³⁶ та багато інших. Ця розгалужена мережа жіночих

³⁰ Києвлянин: літературна и політична газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №300. 1 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/300.pdf

³¹ Києвлянин: літературна и політична газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №211. 1 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/211.pdf

³² Києвлянин: літературна и політична газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №221. 2 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/221.pdf

³³ Києвлянин: літературна и політична газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №227. 3 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/227.pdf

³⁴ Києвлянин: літературна и політична газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №211. 1 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/211.pdf

³⁵ Києвлянин: літературна и політична газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №215. 1 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/215.pdf

³⁶ Києвлянин: літературна и політична газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки

благодійних організацій охоплювала як аристократичні дамські комітети, так і церковні общини, як міські земські структури, так і приватні ініціативи. Така різноманітність форм свідчить про те, що благодійна діяльність не була привілеєм вузького кола, а являла собою справді масовий суспільний рух.

Потреби, на задоволення яких скеровувалися зусилля жіночих організацій, були різноплановими. В першу чергу це грошова допомога – на утримання лазаретів та купівлю медикаментів. Поряд із фінансовою підтримкою збиралися одяг і постільна білизна для поранених, продукти харчування, ліки та засоби особистої гігієни. Окремим напрямом була допомога родинам мобілізованих солдатів, передусім дітям, що залишилися без годувальника. Охоплення такого широкого спектру потреб свідчить про системне розуміння жінками того часу масштабів гуманітарної кризи та їхню здатність до організованої відповіді на неї.

Показово, що до благодійної діяльності залучалися жінки незалежно від свого соціального становища. Ця тенденція добре простежується через два контрастні приклади, опубліковані газетою з різницею менш як у тиждень. У 231 номері за 22 серпня у розділі “Місцеві звістки”³⁷ повідомлялося: “Графиня Є. М. Толстая пожертвувала у Київську уїзну земську управу 1,000 рублів на організацію шпиталю”. Пожертва такого масштабу від особи аристократичного кола демонструє, що жінки з вищих суспільних прошарків сприймали благодійність як природний обов'язок, пов'язаний із їхнім статусом та патріотичними почуттями.

Натомість у 238 номері за 28 серпня під назвою “Дорога допомога” йшлося про зовсім іншу, але не менш промовисту жертвність: “Селянка

України ім. В. Вернадського. №218. 1 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/218.pdf

³⁷ Києвлянин: літературна и політичєская газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №231. 4 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/231.pdf

Наталія Бобровнікова, яка служить куховаркою у м. Київ, пожертвувала вчора на потреби поранених 100 рублів, що становлять усі багаторічні заощадження від її мізерних заробітків”. Редакція газети особливо наголошувала на моральній вазі саме цього вчинку: “Така допомога бідної роботящої жінки повинна мати високу ціну, оскільки Наталія Бобровнікова пожертвувала пораненим усе, що вона мала”³⁸. Характерно, що “Киевлянин” виніс цю історію не в рубрику оголошень, а подав її як окрему замітку в розділі місцевих новин, надавши їй статусу морального прикладу. Увага акцентувалася не на абсолютній сумі пожертви, а на факті повної самовідданості – жінка віддала все, що мала, не залишивши собі нічого. Обидва приклади разом формують у читача образ жінки-благодійниці як загальностанового явища, де мотивом виступає не майновий статус, а патріотизм і глибоке почуття морального обов'язку перед суспільством і армією.

Грошові пожертви, хоч і становили значну частину благодійної активності, були лише одним із її проявів. Поряд із матеріальною підтримкою жінки брали активну участь у безпосередній організаційній роботі: керували збором та розподілом допомоги, формували комітети, координували роботу волонтерів. Ця організаційна функція набувала особливого значення в умовах, коли необхідно було оперативно, без бюрократичних зволікань, реагувати на нагальні потреби. Жіночі комітети виявляли при цьому значну гнучкість та ініціативність, що дозволяло їм ефективно заповнювати прогалини в офіційній системі тилового забезпечення.

Ще одним важливим напрямом волонтерської діяльності стала організація благодійних культурних заходів. Жінки-артистки

³⁸ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №238. 2 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/238.pdf

використовували свій публічний статус і талант для залучення широкого кола містян до справи допомоги пораненим. У 239 номері “Киевлянина” за 30 серпня повідомлялося, що “31-го серпня в Олексіївському парку в театрі “КОРСО” відбудеться вистава, яку влаштовує артистка Є. А. Потапенко, весь збір із якого надійде на допомогу пораненим”³⁹. Подібна ініціатива зафіксована й у 233 номері за 24 серпня, де у листі до редакції М. Довнар-Запольський повідомляв, що “відома артистка А. Н. Пасхалова звернулася до мене з проханням допомогти їй у проведенні вечора, кошти з якого мають надійти на влаштування лазарету, і взагалі на потреби поранених”.⁴⁰

Організація таких заходів виконувала подвійну функцію. З одного боку, вони забезпечували матеріальну підтримку армії та медичних установ. З іншого – підтримували моральний стан цивільного населення в умовах тривалих воєнних дій, слугували засобом збереження культурного та суспільного життя міста. Важливо відзначити й роль самих артисток як суспільних авторитетів: звертаючись до своєї аудиторії через публічні виступи та сторінки преси, вони надавали благодійності привабливого й престижного характеру, спонукаючи інших долучатися до спільної справи. Тим самим культурна сфера перетворювалась на один із механізмів мобілізації суспільних ресурсів у воєнний час, а жінки-артистки ставали не просто виконавицями, а активними організаторками цього процесу.

Окремим виміром жіночої волонтерської активності, що знайшов відображення в “Киевлянині”, стала просвітницька діяльність та прагнення жінок до здобуття нових знань і професійних компетенцій. Газета систематично публікувала оголошення численних жіночих гімназій та курсів

³⁹ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №239. 1 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/239.pdf

⁴⁰ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №233. 5 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/233.pdf

– Жіночої гімназії В. Н. Трифонової, Жіночої гімназії та пансіонату Є. А. Крюгер, Київської жіночої гімназії С. В. Ігнат'євої, Києво-Печерської жіночої гімназії М. Батцель, Жіночої гімназії О. Н. Яновської, Жіночої 8-класної гімназії Н. В. Конопацької, Жіночої гімназії О. О. Плетневої, Приватної жіночої гімназії М. А. Квініхідзе та багатьох інших. Кількість подібних оголошень і різноманітність навчальних закладів свідчать про значну активізацію жіночої освіти саме у воєнний час. Це явище не було випадковим: залишившись сам на сам з новими обов'язками, що виникли внаслідок масової мобілізації, жіноцтво мало освоїти велику кількість нових для себе ролей – як у приватному господарстві, так і в суспільному житті.

Важливо розглядати образ жінки-волонтерки та благодійниці не лише в контексті конкретних дій, а й у ширшому ідеологічному вимірі. Газета “Киевлянин”, формуючи цей образ, спиралася на усталену систему цінностей, в якій жіноча самовідданість, патріотизм і готовність жертвувати собою заради вищої мети осмислювалися як природний вияв жіночої природи. Водночас, продукуючи такий образ, преса сприяла і його поступовій трансформації: жінка, що активно діє в публічному просторі, організовує, керує, збирає кошти та координує роботу – це вже не просто берегиня домашнього вогнища, а суспільна діячка, яка бере на себе відповідальність за долю не лише власної родини, а й громади та держави.

Слід також зазначити, що волонтерська та благодійна діяльність надавала жінкам практичного досвіду організаційної роботи, фінансового управління та публічної комунікації – тобто тих компетенцій, які в довоєнному суспільстві були здебільшого монополією чоловіків. Жіночі комітети, що займалися розподілом значних грошових сум і координували роботу розгалужених мереж допомоги, фактично функціонували як повноцінні управлінські структури. Цей досвід мав довгострокові наслідки для суспільного становища жінок: набуті під час війни навички та здобутий

авторитет стали важливим аргументом у подальших дискусіях про розширення жіночих прав, що розгорнулися у повоєнні роки.

Таким чином, образ жінки-волонтерки та благодійниці, сформований на сторінках “Киевлянина” у серпні–грудні 1914 р., постає як багатовимірний і соціально інклюзивний. Жінки різного походження – від аристократок до кухарок, від артисток до педагогинь – долучалися до благодійної справи через ті форми участі, що були їм доступні. Газета активно культивувала цей образ, акцентуючи увагу на самовідданості, патріотизмі та здатності до організованої суспільної дії. Не менш важливим є і те, що “Киевлянин” свідомо показував цю діяльність як загальностанову та морально престижну, тим самим стимулюючи долучення нових учасниць. Волонтерська та благодійна діяльність жіноцтва не лише забезпечувала практичні потреби армії та цивільного населення, а й сприяла поступовому переосмисленню місця жінки у суспільстві, розширюючи межі її традиційних ролей у напрямку активної громадської суб'єктності та закладаючи підґрунтя для подальшої жіночої емансипації у повоєнний період.

3.2 Образ жінки-героїні у воєнному дискурсі

Перша світова війна докорінно змінила усталені суспільні уявлення про роль жінки, відкривши для неї принципово нові простори діяльності, у тому числі й воєнний. Якщо традиційний образ жінки у довоєнному суспільстві зводився до кола сімейних і побутових обов'язків, то умови глобального збройного конфлікту поставили жіноцтво перед необхідністю виходу за межі цих усталених ролей. Відображення цього процесу у пресі стало важливим чинником формування нового суспільного образу жінки – активної учасниці воєнних подій, здатної до героїзму, самопожертви та рішучих дій в умовах смертельної небезпеки. Газета “Киевлянин” фіксувала цей процес

трансформації, пропонуючи читачам різноманітні образи жінки-героїні у воєнному дискурсі – від сестри милосердя до добровольця на передовій.

Формування образу жінки-героїні у воєнному дискурсі відбувалося в умовах певного суспільного протиріччя. З одного боку, суспільство потребувало жіночої участі в підтримці армії та організації медичної допомоги. З іншого – глибоко вкорінені патріархальні стереотипи чинили опір будь-якому розширенню жіночих ролей за межі традиційно визначеного кола. Це протиріччя знайшло безпосереднє відображення на сторінках “Киевлянина”, де поряд із захопленими розповідями про жіночий героїзм публікувалися матеріали, що свідчили про стійкий опір суспільства жіночій присутності у воєнній сфері. Саме це протиріччя і складає ідейний контекст, у якому формувався образ жінки-героїні у воєнному дискурсі досліджуваного періоду.

Центральним і найбільш розробленим образом жінки-героїні у воєнному дискурсі “Киевлянина” є образ сестри милосердя. Він займав особливе місце в газеті, оскільки поєднував у собі традиційно жіночі якості: турботливість, лагідність, самовідданість, із рисами, які раніше приписувалися виключно чоловічому героїзму: відвагою, фізичною витривалістю та готовністю ризикувати власним життям. Таке поєднання робило образ сестри милосердя ідеологічно прийнятним для суспільства, що ще не було готове до повного визнання жіночого героїзму у його незмішаній, “чоловічій” формі, і водночас відкривало простір для поступової трансформації суспільних уявлень.

У зверненні “К рускім жінкам”⁴¹, опублікованому у 219 номері “Киевлянина” за 10 серпня 1914 р., були окреслені якості та критерії, яким має відповідати сестра милосердя: жіночність, лагідність, чуйне серце, простота, богошанування та практичний розум. Той самий перелік якостей:

⁴¹ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №219. 2 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/219.pdf

завжди спокійна, м'яка, невтомна, дбайлива, доброзичлива та скромна, відтворювався у розповіді про сестер милосердя у 237 номері газети. На перший погляд цей образ відтворює традиційний жіночий ідеал, не виходячи за його межі. Однак наповнення, яке газета надавала цьому образу через конкретні розповіді, суттєво виходило за рамки традиційної жіночності: “Стоячи в калюжах на колінах перед пораненими, наші жінки надавали посильну допомогу, якої вони самі потребували... І так вони працювали день і ніч. У темні ночі ці жінки ще чергували, і, незважаючи на свою втому, не засинали ні на хвилину... І всі ці надлюдські зусилля жінки переносили без найменшого нарікання, зі спокійною самовідданістю та покірністю. Як доказ повного самозабуття сестер при наданні допомоги слід сказати, що десять з цих жінок не витримали госпітальної заразності й поплалися своїм життям...”⁴². Цей фрагмент є надзвичайно показовим: жінки, які гинуть від зараження під час виконання свого обов'язку, постають у газетному дискурсі як повноцінні жертви війни, а їхня смерть – як героїчна загибель на полі обов'язку, рівнозначна загибелі солдата в бою.

Образ сестри милосердя набував конкретних рис через індивідуальні історії, що публікувалися у газеті. Яскравим прикладом є матеріал у 234 випуску “Киевлянина” за 25 серпня під назвою “Доблесна сестра милосердя”, що розповідає про Євгенію Мітюреву. Ця жінка перебувала на передових позиціях, де була поранена та захоплена у полон, а згодом – врятована. Автор описує її як “одну з найбільш діяльних сестер милосердя” та повідомляє, що її буде нагороджено медаллю та георгіївською стрічкою. Факт нагородження є принципово важливим: він означав офіційне державне визнання жіночого героїзму, що суттєво підривало аргументи противників жіночої участі у військових діях. Нагорода, традиційно пов'язана з чоловічим подвигом на полі

⁴² Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №237. 2 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/237.pdf

бою, переходила до рук жінки – і газета фіксувала цей факт без будь-яких застережень, подаючи його як цілком природній і належний.

Показово, що героїзм сестер милосердя “Киевлянин” зображував не як виняток, а як правило – масову і системну рису жіночої поведінки в умовах війни. Розповідь про сестер у 237 номері підкреслює, що їхня самопожертва була колективною, а не індивідуальною: не одна виняткова героїня, а всі вони – без нарікань, невтомно, аж до смерті. Такий підхід виконував важливу ідеологічну функцію: він представляв жіночий героїзм не як аномалію, а як норму, притаманну жіночій природі в умовах випробувань, що знімало питання про виключність або випадковість жіночої відваги.

Водночас газета фіксувала і суспільний опір жіночій присутності у воєнній сфері – причому навіть у ролі медичних працівниць, яка здавалася б найбільш прийнятною з огляду на традиційно жіночий характер опікунської праці. У статтях 220 та 223 номерів “Киевлянина”, що мали промовисті назви “Незрозуміле ставлення до жінок-лікарів” та “Про жінок-лікарів”⁴³, порушувалося питання відмови приймати жінок-лікарів на службу у київських лікарнях Червоного Хреста: “Ми дізналися, що в київських лікарнях Червоного Хреста та благодійних установах, з яких багато хто звертається на потреби поранених, не приймають на службу жінок-лікарів. Жінки-лікарі, які хоча й чудово закінчили повний курс медичних наук, склали повні та суворі випробування, якими завжди бувають іспити на медичних факультетах... не приймаються тому, що вони жінки”. Цей уривок розкриває механізм гендерної дискримінації у її найбільш відвертій формі: кваліфікація, знання й досвід не мали жодного значення перед лицем статевого упередження. Публікація таких матеріалів у газеті свідчить про те, що “Киевлянин” займав критичну позицію щодо подібних практик і свідомо

⁴³ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №223. 3 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/223.pdf

формував суспільну думку на користь розширення жіночих можливостей у війсьній сфері.

Суспільний опір жіночій присутності у війсьній сфері мав і більш глибоке ідеологічне коріння, яке газета також фіксувала. У зверненні “К рускім жінкам” описувалися початкові реакції військового командування на ідею залучення жінок до роботи, пов'язаної з армією: “Думка застосувати жінку до справи, що стосується армії, зустріла спочатку сильну відсіч у військовій галузі... Головнокомандуючий побоювався появи в госпіталях любовних інтриг... Але незабаром усі противники цього нововведення зрозуміли помилковість своїх припущень”. Цей фрагмент є надзвичайно важливим свідченням: він показує, що опір жіночій участі базувався не на раціональних аргументах щодо компетентності чи ефективності, а на сексуалізованих упередженнях, що зводили жінку до об'єкта потенційних “любовних інтриг”, а не до суб'єкта професійної діяльності. Публікуючи цей матеріал, газета фактично виставляла такі упередження як безпідставні і засуджувала їх, вказуючи на те, що реальний досвід довів їхню хибність.

Паралельно з образом сестри милосердя “Киевлянин” формував і значно радикальніший образ жінки-добровольця – учасниці безпосередніх бойових дій. У 235 номері за 26 серпня у розділі “Огляд військових дій” з'явилася коротка замітка під назвою “Дівчата-волонтери”, яка повідомляла про трьох жінок, що “за власними наполегливими проханнями були відправлені на передові позиції”. Лаконічність цієї замітки не применшує її значення: факт відправлення жінок на передову за їхнім власним проханням фіксувався як реальна і можлива подія, а не як щось виняткове або скандальне. Тим самим газета легітимізувала жіночий вибір на користь активної військової участі.

У 248 номері за 8 вересня в опублікованих записках з фронту під назвою “Дівчина-солдат” розповідалося про жінку, яка безстрашно повернулася на поле бою, аби врятувати пораненого солдата. Ця розповідь є показовою з кількох причин. По-перше, жінка тут діє не в ролі медсестри чи

доглядальниці, а як повноцінний учасник бойових дій. По-друге, мотивом її вчинку є не традиційно приписувана жінкам пасивна жалість, а активна відвага – вона повертається під вогонь, свідомо ризикуючи власним життям. По-третє, сам вибір назви “Дівчина-солдат” – є принципово значущим: термін “солдат”, що традиційно мав виключно чоловічу конотацію, тут застосовується до жінки без будь-яких лапок чи застережень, що свідчить про поступову зміну семантичного наповнення цього поняття у суспільній свідомості воєнного часу.

Найбільш розгорнутим і художньо опрацьованим образом жінки у воєнному дискурсі “Киевлянина” є образ Анфіси з оповідання, опублікованого у 270 випуску за 30 вересня в рубриці “Для російської армії” під назвою “Дружини військових”⁴⁴. Анфіса – жінка, яка відправляється на фронт услід за своїм чоловіком і шукає його серед солдатів просто під час бою: “Був самий розпал перестрілки, коли в окопах полку з'явилася звідкись жінка, яка переходила від одного солдата до іншого і розпитувала про Івана Сомового. Під градом куль, але не звертаючи на них ніякої уваги, ходила Анфіса по рядах, не слухаючи вмови і погрози солдатів, які намагалися відправити її за межі дії вогню”. Образ Анфіси є семантично складним: вона приходить на фронт не через патріотичний порив у традиційному розумінні, а через особисту любов до чоловіка. Однак газетний дискурс перетворює цю особисту мотивацію на суспільно значущий вчинок: після загибелі чоловіка Анфіса вирішує залишитися на фронті й допомагати солдатам. Особисте горе трансформується в суспільне служіння, приватна любов – у патріотичний обов'язок. У цьому перетворенні й полягає ідеологічна функція образу Анфіси: він показує, як традиційно жіночі цінності – любов, відданість,

⁴⁴ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №270. 2 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/270.pdf

турбота – можуть стати джерелом героїзму, що за своїм масштабом не поступається чоловічому.

Інший, не менш складний образ жінки у воєнному дискурсі репрезентує оповідання “Зося”, опубліковане у 354 номері за 29 грудня. Головна героїня, дізнавшись, що її наречений потрапив у полон, вирішує особисто вирушити на його порятунок: “...передчуття неминучої загибелі сковувало її крижаним жахом. Але сильнішою була тривога за Віцека. Вона не плакала. Думала з тугою, ламаючи руки: чи він живий?”⁴⁵. Показово, що мати намагається переконати Зосю відправити на допомогу чоловіків, однак дівчина наполягає на власній участі. Оповідання завершується трагічно: Зосю вбивають троє німецьких солдатів, коли вона намагається допомогти полоненим. Загибель героїні не применшує, а навпаки – підсилює її образ: вона свідомо йшла на смерть і не відступила. У фіналі оповідання звучить ім'я Віцека, якого Зося кличе востаннє, – “його героїчна душа вже бачила янголів”, – що підкреслює, що обоє стали жертвами й героями одночасно. Зося, таким чином, є образом жінки, в якій особиста відданість коханому і готовність до самопожертви досягають найвищої – трагічної – форми вияву.

Порівняльний аналіз образів Анфіси та Зосі дозволяє виявити характерну закономірність у воєнному дискурсі “Киевлянина”: жіночий героїзм у газеті майже завжди пов'язаний із особистою прив'язаністю – до чоловіка, нареченого, родини – і лише через цю прив'язаність трансформується у суспільно значущий вчинок. На відміну від чоловічого героїзму, що зображується як прямий вияв патріотизму й обов'язку, жіночий героїзм у газетному дискурсі має більш складну, опосередковану природу: він народжується з любові й відданості, але веде до вчинків, що за своїм масштабом і значенням не поступаються чоловічим подвигам. Ця

⁴⁵ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №354. 2 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/354.pdf

особливість є відображенням ширших суспільних уявлень епохи, яка ще не була готова легітимізувати жіночий героїзм як самодостатній і безумовний, незалежний від сімейно-особистісного контексту.

Показовим є і образ Бельгійської королеви Єлизавети, якому “Києвлянин” присвятив розлогу публіцистичну статтю у 278 номері за 8 жовтня.⁴⁶ На відміну від простих жінок-героїнь, королева постає як символ суспільного та національного рівня: вона уособлює не особистий, а державний патріотизм. Опис її поведінки у статті підкреслює, що попри “слабке своє здоров'я”, вона “упросила короля Альберта дозволити їй всюди слідувати за ним та його армією”. Автор статті прямо називає поведінку королеви Єлизавети “воістину героїчною”. Включення образу іноземної монаршої особи до галереї жіночих героїнь на сторінках “Києвлянина” виконувало подвійну функцію. По-перше, воно надавало образу жінки-героїні універсального, загальнолюдського виміру, показуючи, що жіночий героїзм не є специфічною рисою однієї нації, а є закономірною відповіддю жінки на виклики великої трагедії. По-друге, образ королеви, яка добровільно розділяє долю армії і народу, слугував зразком для наслідування – своєрідним моральним еталоном жіночої поведінки у воєнний час.

Важливим аспектом формування образу жінки-героїні у воєнному дискурсі “Києвлянина” є те, яким мовним і риторичним інструментарієм послуговувалося видання. Слова “подвиг”, “самовідданість”, “відданість”, “жертвність”, “доблесть”, що традиційно належали до семантичного поля чоловічого героїзму, дедалі частіше застосовувалися газетою щодо жінок. Назви публікацій – “Доблесна сестра милосердя”, “Дівчина-солдат”, “Дружини військових” – самі по собі є промовистим свідченням поступового

⁴⁶ Києвлянин: літературная и политическая г https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/248.pdf
азета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №278. 2 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/278.pdf

переосмислення мовою преси усталених гендерних категорій. Цей лінгвістичний зсув відображав і водночас прискорював ширшу суспільну трансформацію – поступове визнання жінки як рівноправного суб'єкта воєнного досвіду.

Таким чином, образ жінки-героїні у воєнному дискурсі “Киевлянина” формувався на перетині кількох суспільних тенденцій: з одного боку – традиційних уявлень про жіночу природу і належні жінці ролі, з іншого – нових реалій воєнного часу, що вимагали від жінки виходу за межі цих уявлень. Газета не відкидала традиційний жіночий образ, а розширювала його, показуючи, що традиційно жіночі якості – турботливість, відданість, любов – можуть стати джерелом героїзму, не поступаючись чоловічому за своїм масштабом і значенням. Через публікацію конкретних розповідей, індивідуальних портретів та публіцистичних матеріалів “Киевлянин” послідовно вибудовував галерею жіночих героїнь воєнного часу, кожна з яких уособлювала певний аспект нового суспільного образу жінки – активної учасниці, а не пасивної спостерігачки великих історичних подій. Цей образ, сформований на сторінках преси, став важливим культурним і суспільним підґрунтям для подальших дискусій про місце жінки в суспільстві та боротьби за рівноправ'я, що розгорнулися у повоєнні десятиліття.

3.3 Жіночі образи у контексті соціально-економічного життя тилу

Перша світова війна стала першим у новітній історії конфліктом тотального характеру, результат якого визначався не лише подіями на фронті, а й здатністю суспільства мобілізувати ресурси тилу. Саме тому тил перетворився на особливий простір соціальних трансформацій, де жінки опинилися в епіцентрі глибоких змін – економічних, побутових і психологічних. Масова мобілізація чоловічого населення Російської імперії з серпня 1914 р. спричинила стрімке переструктурування ринку праці,

докорінно змінила повсякденний уклад міського і сільського життя та поставила жінок перед необхідністю брати на себе функції, що раніше традиційно вважалися чоловічими. Газета “Киевлянин” фіксувала ці процеси у різноманітних матеріалах: від оголошень про пошук роботи до публіцистичних статей і художніх текстів, складаючи разом цілісну картину жіночого досвіду тилового повсякдення.

Перша і найбільш безпосередня зміна, яку принесла війна до соціально-економічного становища жінок, стосувалася сфери зайнятості. До серпня 1914 р. більшість підприємств, власниками і ключовими працівниками яких були чоловіки призовного віку, або закрилася, або втратила значну частину кадрів через мобілізацію. Це спричинило парадоксальну ситуацію: з одного боку, частина жінок-робітниць, зайнятих на таких підприємствах, втратила роботу; з іншого – в економіці утворився масштабний дефіцит робочої сили, що відкривав нові можливості для жіночої зайнятості у сферах, куди раніше жінки практично не допускалися. У серпні 1914 р. більшість підприємств, власниками й працівниками яких були мобілізовані чоловіки, закрилися, що спричинило безробіття жінок-робітниць, і щоб заробити на життя, багато жінок ішли шити чи займатися рукоділлям до майстерень, відкритих заможними жінками-благодійницями. Таким чином, вже в перші місяці війни окреслилася характерна модель жіночої зайнятості воєнного часу: перерозподіл між традиційно жіночими ремеслами і поступове просування нові для жінок економічні ніші.

Не менш промовистими є оголошення про пошук роботи, що регулярно з'являлися на сторінках газети: швачка, медсестра, викладачка, кравчиня, кухарка, покоївка, прачка, бухгалтерка, няня, продавщиця, доглядальниця, масажистка. Широкий спектр пропонованих і запитуваних спеціальностей відображає мобільність жінок воєнного часу, їхню готовність адаптуватися до нових умов, опановувати нові сфери діяльності та брати на себе відповідальність за матеріальне забезпечення родини і суспільства. У цьому

сенсі просвітницька активність жінок була не просто особистим вибором, а відповіддю на суспільну потребу: суспільство, що втрачало чоловічі робочі руки, потребувало нових кваліфікованих кадрів, і саме жінки заповнювали цю прогалину.

Суттєвим контекстом для розуміння динаміки жіночої зайнятості є ширша картина трансформації ринку праці в Російській імперії в умовах воєнного часу. Кількість жінок-робітниць у промислових центрах зростає до понад одного мільйона, оскільки 250 000 жінок приєдналися до робочої сили між 1914 і 1917 роками, а селянки також взяли на себе нові ролі, виконуючи частину сільськогосподарської роботи своїх чоловіків. Для Києва як великого адміністративного та торговельного центру цей загальноімперський процес мав свою специфіку: жіноча праця тут концентрувалася переважно у сфері послуг, торгівлі, медицини та освіти, а не у важкій промисловості. Оголошення “Киевлянина” відображають саме цю міську модель жіночої зайнятості.

Питання жіночої освіти, що набуло особливої гостроти в умовах воєнного часу, займало помітне місце на сторінках газети. “Киевлянин” систематично публікував оголошення численних жіночих гімназій та курсів: Жіночої гімназії В. Н. Трифонової, Жіночої гімназії та пансіонату Є. А. Крюгер, Київської жіночої гімназії С. В. Ігнат'євої, Києво-Печерської жіночої гімназії М. Батцель, Жіночої гімназії О. Н. Яновської, Жіночої 8-класної гімназії Н. В. Конопацької, Приватної жіночої гімназії М. А. Квініхідзе, Приватної жіночої гімназії А. В. Жекуліної та інших. Сама кількість і різноманітність цих закладів є промовистою: освіта ставала не культурним надбанням, а практичним інструментом виживання і соціальної мобільності для жінок, що опинилися без підтримки чоловіка-годувальника. Освічена жінка могла претендувати на кваліфіковану роботу і відповідно забезпечити себе і дітей, а відтак жіноча освіта набувала нового, цілком прагматичного суспільного значення.

Проте доступ жінок до кваліфікованої праці наштовхувався на стійкі інституційні перешкоди, що їх “Киевлянин” фіксував і критикував. Стаття у 220 номері під назвою “Незрозуміле ставлення до жінок-лікарів”⁴⁷ розкривала різке протиріччя між суспільною потребою у медичних кадрах і дискримінаційними практиками: “Ми дізналися, що в київських лікарнях Червоного Хреста та благодійних установах, з яких багато хто звертається на потреби поранених, не приймають на службу жінок-лікарів. Жінки-лікарі, які хоча й чудово закінчили повний курс медичних наук, склали повні та суворі випробування, якими завжди бувають іспити на медичних факультетах... не приймаються тому, що вони жінки”. Цей документальний факт є надзвичайно важливим для розуміння реального становища жінки в соціально-економічному просторі тилу: навіть гостра нестача кваліфікованих кадрів не долала автоматично гендерних упереджень, вкорінених в інституційних практиках. Жінка, що здобула повну медичну освіту і витримала суворі іспити, все одно стикалася з відмовою виключно через свою стать.

Особливим і малодослідженим виміром жіночого досвіду в соціально-економічному житті тилу є проблема матеріального виживання родин мобілізованих. Відхід чоловіка на фронт означав для більшості сімей не лише емоційну, а й гостру матеріальну кризу: держава надавала родинам мобілізованих символічні виплати, що аж ніяк не компенсували втрату основного доходу. Державна допомога родинам солдатів була недостатньою, що спонукало жінок шукати роботу та брати участь у благодійній діяльності. Таким чином, жінка тилу перетворювалася на основного, а нерідко й єдиного годувальника родини – і це змушувало її виходити на ринок праці в умовах, до яких більшість із них була невідповідно підготовлена ні практично, ні психологічно.

⁴⁷ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №220. 1 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/220.pdf

Ця ситуація породжувала нові моделі жіночої поведінки в економічній сфері. Жінки, що ніколи не працювали поза домом, змушені були шукати роботу, освоювати нові ремесла, управляти родинним бюджетом, вести справи господарства – усе те, що раніше входило до сфери відповідальності чоловіка. Оголошення “Киевлянина” про жіночі курси та вакансії відображають цей перехідний момент: жінки активно шукали можливості здобути нові кваліфікації, що дозволили б їм ефективно впоратися з новими економічними реаліями. У цьому сенсі воєнний тил став неочікуваним простором жіночої економічної емансипації – не за ідеологічними переконаннями, а з практичної необхідності.

Ще одним важливим, але рідко розглянутим у цьому контексті аспектом є присутність жінок-біженок як окремої соціальної групи в тилловому просторі. Дослідниця Л. Жванко встановила, що переважну частину виселенців та евакуйованих, які з'явилися на Правобережній Україні вже восени 1914 р., складала саме жінки – нерідко з дітьми, без коштів та без будь-якої підтримки. Перша світова війна спричинила появу значної кількості біженців, які хвилею накрили тиллові губернії Російської імперії. Жінки-біженки опинялися у становищі подвійної вразливості: позбавлені звичного соціального оточення, вони водночас мушили самотійно забезпечувати виживання своїх родин у чужому місті. Їхня присутність у Києві безпосередньо впливала на соціально-економічне середовище тилу – збільшуючи попит на дешеву робочу силу, загострюючи жилищне питання та ускладнюючи й без того напружену продовольчу ситуацію.

Продовольча проблема, яка повною мірою розгорнулася у 1916 році, є важливим, але недооціненим виміром жіночого тилового досвіду. Сам факт масової мобілізації вже у серпні 1914 р. порушив усталені ланцюги постачання продовольства до міста. Жінки, що залишилися господинями у родинях, стикалися з необхідністю управляти дедалі скромнішими ресурсами, пристосовувати побут до воєнних умов і водночас зберігати

видимість нормального повсякденного життя для дітей. Ця щоденна, непомітна і нерідко виснажлива праця не набувала у газетному дискурсі героїчного забарвлення, проте саме вона становила основу соціального відтворення тилового суспільства.

Психологічний вимір жіночого тилового досвіду також знаходив своє, хоч і опосередковане, відображення на сторінках “Киевлянина”. Розлука з чоловіком, постійна тривога за його долю, невизначеність щодо майбутнього – все це складало емоційний фон повсякдення жінки тилу. Водночас у тилу війна не відчувалася безпосередньо, але там жінки також страждали від розлуки і самотності: лише зрідка солдати отримували короткі відпустки, щоб навідати родину. Рятувало листування: воно було щоденною практикою, яку опановували ще в школі. Листи з фронту і до фронту ставали не лише засобом зв'язку, а й способом психологічного виживання – і для жінок тилу, і для солдатів на передовій. Цей аспект воєнного повсякдення добре відображений у дослідженні О. Бежук, яка на основі аналізу листів подружжя О. Левицької та Д. Басараба показала, як глибоко відрізнявся досвід жінки тилу від чоловічого фронтового досвіду: “Велика війна поділила людство на "острів мужчин" і "острів жінок, дітей і старих", де перші боролись за свої ідеали, а другі намагались вижити й зберегти людське життя. Кожен з них бачив і вів "свою" війну”.

Саме цей “інший” погляд на війну – погляд з тилу, погляд жінки, що чекає і виживає – “Киевлянин” відображав через публікацію замітки “Війна та траур” у 245 номері. Повідомлення про те, що жінки свідомо відмовляються від зовнішніх проявів горя задля збереження морального духу суспільства, розкриває характерну для воєнного часу практику керування емоціями як форму громадянського обов'язку. Тут жіноче горе – абсолютно реальне, щоденне, пережите у тиші власного помешкання – ставало об'єктом суспільної регуляції: жінці пропонувалося “приховати свої сльози і

скорботу”, перетворивши особистий траур на публічне самовладання⁴⁸. Цей механізм є яскравим прикладом того, як воєнний тил перетворював навіть найбільш приватний жіночий досвід на суспільно значущий і суспільно регульований.

Узагальнюючи, слід підкреслити, що образ жінки у контексті соціально-економічного життя тилу, зафіксований на сторінках “Киевлянина” у серпні–грудні 1914 р., є образом глибокого і суперечливого перехідного стану. Жінка тилу одночасно виконувала традиційні ролі берегині родини та господині і опановувала принципово нові – найманої працівниці, самостійної годувальниці, менеджерки родинного виживання в умовах кризи. Вона страждала від розлуки і матеріальних труднощів і водночас здобувала новий практичний досвід, нові знання і нові компетенції. Вона залишалася об'єктом суспільних очікувань і нормативних приписів – від вимоги приховати траур до відмови прийняти на роботу попри наявну кваліфікацію – і водночас ставала дедалі більш незалежним суб'єктом економічного і суспільного життя. Це внутрішнє протиріччя між старими суспільними очікуваннями і новими реаліями, зафіксоване у матеріалах газети, і є найточнішою характеристикою становища жінки в соціально-економічному просторі воєнного тилу – становища, що неминуче вело до трансформації гендерного порядку у повоєнному суспільстві.

⁴⁸ Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (Digital Library of Historical and Cultural Heritage) Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. №245. 2 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/pdfjs/web/viewer.html?file=/E_LIB/PDF/00000610/245.pdf

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню образу жінки часів Першої світової війни на матеріалах газети “Киевлянин” за 1914–1916 роки. Аналіз широкого кола публікацій – від коротких газетних заміток і рекламних оголошень до розгорнутих публіцистичних статей і художніх творів, дозволив реконструювати складну і суперечливу картину жіночого образу у медійному просторі воєнного часу, простежити механізми його конструювання та виявити ключові тенденції трансформації суспільних уявлень про місце жінки в умовах тотального конфлікту.

Аналіз наукової літератури та джерельної бази засвідчив, що проблематика жіночої участі у Першій світовій війні активно опрацьовується в українській та зарубіжній історіографії. Дослідниці М. Гук, М. Байдак, О. Бежук, О. Драч, Л. Жванко, Н. Загребельна та інші комплексно вивчили соціальні, благодійні, громадські та частково військові аспекти жіночого

досвіду цього періоду, ввівши до наукового обігу значний масив нових джерел, передусім – документів особового походження. Водночас питання репрезентації жіночих образів у медійному просторі, зокрема в консервативній регіональній пресі, залишалося на маргінесі наукових розвідок. Саме цей фактор визначив предмет і наукову новизну цієї роботи: конструювання, репрезентація та трансформація образу жінки на матеріалах газети “Киевлянин” у 1914–1916 роках.

Газета “Киевлянин” є унікальним і водночас показовим джерелом для дослідження. Як консервативне монархічне видання, що виходило в одному з найбільших міст тодішньої Російської імперії і охоплювало аудиторію Правобережної України, вона з одного боку відтворювала і зміцнювала усталений патріархальний гендерний порядок, а з іншого – була змушена фіксувати реальні суспільні трансформації, що не вкладалися в традиційні нормативні схеми. Саме ця внутрішня суперечність між ідеологічними настановами видання та його роллю хроніста суспільних змін і робить “Киевлянин” особливо цінним джерелом для реконструкції жіночих образів воєнної доби.

Перший розділ роботи встановив, що “Киевлянин” активно відтворював на своїх шпальтах традиційну патріархальну тріаду жіночих ролей: дівчина, дружина, мати – і саме через ці три образи структурував уявлення читацької аудиторії про належне місце жінки у воєнному суспільстві. Нарис В. П. Немировича-Данченка “Олена – вдова солдатська” є виразним зразком нормативного образу дружини у воєнному дискурсі консервативної преси. Ідентичність героїні цілковито вибудована навколо чоловіка: дім без нього перестає бути домом, а власне існування втрачає сенс поза контекстом служіння йому. Характерно, що навіть на фронті Олена залишається у традиційно жіночому просторі піклування та домашньої праці, жодного разу не претендуючи на рівність із солдатами. При цьому газета ніколи не зображувала суб'єктивний внутрішній світ героїні – її біль, страх, горе.

Ідеальна жінка газетного дискурсу не скаржиться і не вимагає; вона діє тихо, наполегливо і самовіддано. Це мовчання суб'єктивності є характерною рисою образу “правильної” дружини у “Киевлянині”.

Образ матері у воєнному дискурсі газети набував не лише сімейного, а й суспільного значення. Матір поставала як символ турботи, жертвності та моральної стійкості, на яку покладалася відповідальність за виховання патріотизму і релігійності у нових поколіннях. Материнська турбота при цьому виходила за межі власної родини і поширювалася на ширше коло суспільства – сиріт, поранених, біженців. Таким чином, материнство розглядалося газетою не лише як біологічна чи сімейна роль, а як важлива суспільна місія, що надавало жіночій діяльності особливої легітимності й морального авторитету в очах читацької аудиторії.

Ідеал жіночності у воєнному дискурсі “Киевлянина” будувався на комплексі взаємопов'язаних чеснот: самовідданості, милосердя, скромності, патріотизму і релігійності. Показово, що навіть у тих матеріалах, де газета повідомляла про надзвичайні вчинки жінок, автори незмінно підкреслювали їхню стриманість і небажання привертати до себе увагу. Героїчні дії подавалися не як прояв особистих амбіцій, а як виконання морального обов'язку. Таким чином, нові суспільні ролі жінки не руйнували усталеного ідеалу жіночності, а радше доповнювали його новим змістом, дозволяючи газеті зберігати ідеологічну узгодженість між традиційними цінностями та реаліями воєнного часу, що їм суперечили.

Другий і третій розділи роботи документують поступову, але неухильну трансформацію жіночих образів під впливом воєнних реалій, яку фіксували і почасти стимулювали матеріали газети.

Образ жінки-волонтерки та благодійниці посідав центральне місце у воєнному дискурсі “Киевлянина”. Благодійна і волонтерська діяльність жіноцтва охоплювала найрізноманітніші форми участі: від організації

шпиталів і лазаретів до збору пожертв і проведення благодійних культурних заходів. Розгалужена мережа жіночих благодійних організацій включала як аристократичні дамські комітети, так і церковні общини та приватні ініціативи. Прикметно, що газета свідомо підкреслювала загальностановий характер жіночої благодійності: поряд із жертвою аристократки графині Є. М. Толстої на організацію шпиталю публікувалася не менш шанована замітка про кухарку Наталію Бобровнікову, яка пожертвувала на поранених усі свої багаторічні заощадження. Таким способом газета формувала у читача образ жіночої благодійності як загальностанового явища, де мотивом виступає не майновий статус, а патріотизм і почуття морального обов'язку.

Суттєво, що волонтерська та благодійна діяльність надавала жінкам практичного досвіду організаційної роботи, фінансового управління та публічної комунікації. Жіночі комітети, що координували роботу розгалужених мереж допомоги і розподіляли значні грошові суми, фактично функціонували як повноцінні управлінські структури. Цей досвід мав довгострокові наслідки для суспільного становища жінок, ставши важливим аргументом у подальших дискусіях про розширення жіночих прав. Жінка, яку ще напередодні війни газетний дискурс розглядав виключно як берегиню домашнього вогнища, дедалі виразніше поставала як суспільна діячка, відповідальна за долю не лише власної родини, а й громади та держави.

Образ жінки-героїні у воєнному дискурсі “Киевлянина” формувався на перетині суспільного запиту і стійкого опору традиційних гендерних стереотипів. Центральним і найбільш опрацьованим є образ сестри милосердя, який ідеологічно поєднував традиційно жіночі якості, а саме турботливість, лагідність, самовідданість, із рисами, що раніше приписувалися виключно чоловічому героїзму: відвагою, фізичною витривалістю та готовністю ризикувати власним життям. Саме таке поєднання робило цей образ прийнятним для суспільства, ще не готового до беззастережного визнання жіночого героїзму в його “чоловічій” формі.

Газета не лише фіксувала конкретні подвиги окремих сестер милосердя, а й зображувала їхній героїзм як масову, системну рису жіночої поведінки в умовах випробувань – не як виняток, а як норму.

Разом із тим “Киевлянин” фіксував і гостру суспільну дискримінацію жінок у воєнній сфері, займаючи щодо неї критичну позицію. Публікації “Незрозуміле ставлення до жінок-лікарів” і “Про жінок-лікарів” документували відмову приймати на службу жінок-лікарів у київських лікарнях Червоного Хреста попри їхню повну медичну освіту і кваліфікацію. Цей факт свідчить про те, що навіть гостра нестача медичних кадрів під час війни не долала автоматично вкорінених гендерних упереджень. Публікуючи такі матеріали, газета свідомо формувала суспільну думку на користь розширення жіночих можливостей у воєнній сфері, що виходило за межі її традиційного консервативного курсу.

Паралельно формувався значно радикальніший образ жінки-добровольця – безпосередньої учасниці бойових дій. Замітки “Дівчата-волонтери” та “Дівчина-солдат”, оповідання про Анфісу та Зосю окреслюють цей новий образ, де жіночий героїзм уже не потребує виправдання через традиційно жіночі ролі. Показово, що сам термін “солдат” у заголовку “Дівчина-солдат” застосовується до жінки без жодних лапок чи застережень – це є свідченням поступової зміни семантичного наповнення усталених гендерних категорій у суспільній свідомості воєнного часу. Словника “подвиг”, “доблесть”, “самовідданість”, що традиційно належав до семантичного поля чоловічого героїзму, дедалі частіше застосовувався газетою щодо жінок.

Характерно, що жіночий героїзм у дискурсі “Киевлянина” майже завжди пов'язаний з особистою прив'язаністю до чоловіка, нареченого, родини і лише через цю прив'язаність трансформується у суспільно значущий вчинок. На відміну від чоловічого героїзму, що зображується як прямий вияв патріотичного обов'язку, жіночий героїзм має більш складну і

опосередковану природу: він народжується з любові та відданості, але виростає до вчинків, що не поступаються чоловічим подвигам ані масштабом, ані значенням. Ця особливість відображає ширші суспільні уявлення епохи, яка ще не була готова повною мірою легітимізувати жіночий героїзм як самодостатній і безумовний, незалежний від сімейно-особистісного контексту.

Образ жінки в соціально-економічному просторі тилу є найбільш суперечливим і водночас найбільш промовистим у контексті суспільних трансформацій. Масова мобілізація чоловіків породила в економіці масштабний дефіцит робочої сили, що відкривав нові можливості для жіночої зайнятості в сферах, куди жінки раніше практично не допускалися. Оголошення “Киевлянина” про вакансії та жіночі курси відображають мобільність жінок воєнного часу, їхню готовність адаптуватися до нових умов і освоювати нові ролі. Водночас замітка “Заміна вчителів, відбувших на фронт” демонструє характерну для воєнного часу логіку жіночого залучення до нових сфер: жінок не запрошували через визнання їхніх прав, а залучали через практичну необхідність заповнити порожнє місце. Жіноча праця в “чоловічих” сферах не подавалася як щось виняткове, а як обов’язок кожної жінки, її прояв патріотизму.

Публікація “Війна та траур” фіксує ще один характерний вимір жіночого тилового досвіду: практику суспільної регуляції емоцій. Жінкам пропонувалося “приховати свої сльози і скорботу” заради збереження морального духу армії та суспільства. Навіть найбільш приватний жіночий досвід, як горе від втрати близьких, ставав об’єктом суспільного нормування і від жінки очікувалося підпорядкування цим нормам як прояв громадянської зрілості.

Узагальнюючи результати дослідження, можна сформулювати кілька ключових висновків:

По-перше, “Киевлянин” функціонував як інструмент конструювання жіночих образів воєнного часу: не пасивно відображаючи суспільні реалії, а активно формуючи нормативні моделі жіночої поведінки, що мали слугувати зразком для широкого кола читачів. При цьому газета послідовно інтерпретувала нові форми жіночої активності через призму традиційних патріархальних цінностей, підкреслюючи, що жінка виходить за межі звичних ролей не задля власних прав чи амбіцій, а заради служіння родині, армії та Батьківщині.

По-друге, попри консервативність, “Киевлянин” фіксував і поступово легітимізував реальну трансформацію жіночих ролей. Від образу дружини, чия ідентичність цілковито визначена чоловіком, до образу жінки-організаторки, жінки-медика, жінки-добровольця і жінки-солдата: ця еволюція простежується у матеріалах газети впродовж лише кількох воєнних років. Лінгвістичний зсув у застосуванні “чоловічих” понять до жінок відображав і водночас прискорював ширшу суспільну трансформацію – поступове визнання жінки як рівноправного суб'єкта воєнного і суспільного досвіду.

По-третє, образи жінок у “Киевлянині” охоплювали всі верстви суспільства: від аристократок до кухарок, від артисток до педагогинь і сестер милосердя. Цей соціальний прояв включення є принципово важливою рисою воєнного дискурсу газети: благодійність, патріотизм і самовідданість подавалися як загальностанові жіночі якості, а не привілей або обов'язок якоїсь однієї соціальної групи.

По-четверте, жіночий досвід, зафіксований на сторінках “Киевлянина”, є глибоко суперечливим. Жінка тилу водночас виконувала традиційні ролі берегині родини і освоювала принципово нові, наприклад як самотійної годувальниці, найманої працівниці тощо. Вона страждала від розлуки і матеріальних труднощів і водночас здобувала новий практичний досвід та нові компетенції. Вона залишалася об'єктом суспільних очікувань. Від

вимоги приховати траур до відмови прийняти на роботу попри наявну кваліфікацію, і водночас ставала дедалі більш незалежним суб'єктом суспільного і економічного життя.

По-п'яте, аналіз матеріалів “Києвлянина” підтвердив тезу, сформульовану в дослідженнях О. Бежук, О. Драч та інших науковців: Перша світова війна не лише поставила жінок перед необхідністю нових ролей, а й змінила їхню свідомість і самосприйняття. Досвід публічної діяльності, організаційної роботи, фізичних і психологічних випробувань, здобутий під час війни, ставав підґрунтям для подальшого руху за розширення жіночих прав у повоєнний час. Матеріали газети є документальним свідченням того, як цей процес відбувався не декларативно, а через щоденну практику, через конкретні вчинки і конкретні долі жінок, що опинилися в епіцентрі першого тотального конфлікту ХХ століття.

Таким чином, дослідження образу жінки на матеріалах газети “Києвлянин” дозволяє розглядати це видання не лише як джерело інформації про події 1914–1916 років, а як активного учасника формування гендерного порядку воєнного часу. Між рядками консервативних нормативних текстів і публікацій про жіночу самовідданість проступає реальна картина суспільної трансформації, так, повільної, суперечливої, почасти невидимої навіть для сучасників, але від того не менш глибокої. Саме в цьому і полягає головна цінність газетного дискурсу як історичного джерела: він фіксує не лише те, що суспільство хотіло бачити, а й те, що воно не могло більше не помічати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Киевлянин: литературная и политическая газета Юго-Западного края (1898–1919). Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000931>

Наукова література:

2. Байдак М. Війна як виклик і можливість: українки в роки Першої світової війни. Інститут народознавства НАН України. Львів, 2021. 319 с.
3. Байдак М. «Жінка із фронту» (на матеріалах особових джерел Галичини періоду Першої світової війни). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія». Тернопіль, 2014. Вип. 1. Ч. 2. С. 191–198.
4. Байдак М. С. Втеча і повернення: українки в лавах Січових стрільців. Народознавчі зошити. 2016. № 6. С. 1286–1293.
5. Байдак М. С. Громадська діяльність як спосіб емансипації жінки в роки Першої світової війни (на прикладі українок Галичини). Українознавчий альманах. 2015. Вип. 18. С. 119–123.
6. Байдак М. С. Жінка в Галичині в умовах Першої світової війни у світлі порівняльних студій. *Galicja i jej dziedzictwo*. Т. 23: *Kobieta w Galicji*. *Nowoczesność i tradycja*. Rzeszów, 2016. S. 496–509.
7. Байдак М., Бежук О. Українське жіноцтво в роки Першої світової війни: спектр суспільних ролей. Українські жінки у горнілі модернізації / під заг. ред. О. Кісь. Харків, 2017. С. 78–105.
8. Бежук О. Джерела особового походження у висвітленні сфери повсякденності та емоційних переживань жінок під час Першої світової війни. Східноєвропейський історичний вісник. 2018. Вип. 6. С. 114–121.
9. Бежук О. Перша світова війна в системі бінарних опозицій жіночого та чоловічого досвідів. Народознавчі зошити. Львів, 2016. С. 1294–1302.

10. Бежук О. М. «Ти мені самотній лишився...»: гендерний епістолярій О. Левицької та Д. Басараба у період Великої війни. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2016. Вип. 45. Том 2. С. 23–27.
11. Бежук О. М. Благодійна діяльність українського жіноцтва у роки Першої світової війни та післявоєнний період. Вісник Львівської комерційної академії. Серія «Гуманітарні науки» [Ювілейний збірник на пошану С. Гелея]. 2011. Вип. 10. С. 271–278.
12. Берестень Ю. В., Мороз В. І. Благодійницька діяльність православного духовенства Катеринославської єпархії на початку Першої світової війни (1914–1915 рр.). Проблеми політичної історії України: зб. наук. пр. / редкол.: О. Б. Шляхов [та інші]. Дніпро: Грані, 2019. Вип. 14. С. 117–138.
13. Бетлій О. Залишені напризволяще: солдатки Києва на початку Першої світової війни. Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. 2018. № 1. С. 56–66.
14. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: жінки у громадському житті України 1884–1939. Львів: Український католицький університет, 2018. 520 с.
15. Бурмага В. П., Світич К. С. Роль жінки в організації допомоги фронту в роки Першої світової війни (на матеріалах України). Вопросы германской истории. 2015. С. 57–64.
16. Вільшанська О. Л. Зміни в громадському побуті населення Києва на початку Першої світової війни. Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2003. Вип. 6. С. 245–254.

17. Гук М. С. Жінки у товаристві Червоного Хреста у роки Першої світової війни у вітчизняних дослідженнях. Матеріали XIII міжнародної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки – 2019: Історія». Київ, 2019. С. 119–122.
18. Гук М. С. Історіографія жіночої благодійності у Першу світову війну. Шевченківська весна – 2019: історія: матеріали XVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Київ, 2019. С. 170–173.
19. Гук М. С. Участь жінок України у військових формуваннях у Першу світову війну: сучасна історіографія. Часопис української історії. 2019. Вип. 40. С. 46–52.
20. Гук М. С. Жінки України у Першій світовій війні: історіографія : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2020. 229 с.
21. Дзюба-Погребняк О. Перша світова війна в літературі південних слов'ян. Київ: Дух і літера, 2014. 496 с.
22. Драч О. О. Гендерний вимір Великої війни: фінал емансипації жіноцтва. Гендерна політика міст: історія і сучасність: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, 6–7 жовтня 2015 р. Харків, 2015. С. 58–62.
23. Дрогобицька О. Повсякденне життя галицької інтелігенції (друга половина XIX – 30-ті рр. XX ст.): курс лекцій. Івано-Франківськ, 2015. 115 с.
24. Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни: історіографія проблеми чи проблеми історіографії? Історіографічні дослідження в Україні: зб. наук. пр. 2008. Вип. 18. С. 380–392.

25. Жінки Європи у Першій світовій війні (1914–1918): конспект лекцій Франсуази Тебо. URL: <http://uamoderna.com/event/thebaud-lecture-women-wwi-overview>
26. Загребельна Н. І. Роль Тетянинського комітету її імператорської високоності великої княжни Тетяни Миколаївни в організації надання допомоги постраждалим від війни. Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. 2005. Вип. 9. С. 87–91.
27. Кирієнко О. Ю. Маргіналізація суспільства. Становище жінок, дітей, військовополонених. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. Київ: ТОВ Видавництво КЛЮ, 2013. С. 467–481.
28. Кобельська О. М. Просвітницька діяльність жіночих організацій України (кінець ХІХ – перша половина ХХ століття): монографія. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 234 с.
29. Лавренко В. С. Чоловічий погляд на жіночу емансипацію у роки Першої світової війни (за матеріалами щоденника В. П. Кравкова). Народи світу і Велика війна 1914–1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3–4 квітня 2015 р. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. С. 84–89.
30. Моїсеєва Т. М. Громади сестер милосердя: критерії формування сестринського персоналу (за матеріалами статутів). Інтелігенція і влада. Серія Історія. 2013. Вип. 29. С. 165–175.
31. Онищенко О. В. Жіночі батальйони у 1917 р.: міф революції чи реалії воєнної доби? Література та культура Полісся. 2009. Вип. 49. С. 13–17.

32. Орлова Т. В. Теоретико-методологічні засади історіографії ролі жіноцтва в історії України. Київ, 2010. 60 с.

33. Поритко І. Наше жіноцтво на передодні нової доби. За волю України. Історичний збірник УСС. 1914–1964 / за ред. С. Ріпецького. Нью-Йорк: Червона Калина, 1967. 608 с.

34. Потічка К. С. Жіноча приватна благодійність у роки Першої світової війни. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Історія та археологія». 2016. Вип. 24. С. 83–88.

35. Світич К. С. Жіноча благодійність в сфері надання допомоги військовослужбовцям періоду Першої світової війни. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Гендерні дослідження». 2017. Вип. 3. С. 148–155.

36. Сейко Н. А. Фундація княжни Тетяни Миколаївни як добротинна організація Першої світової війни. Вісник Житомирського педагогічного університету. 2003. Вип. 13. С. 164–166.

37. Срибная А. В. Сестры милосердия в годы Первой мировой войны. Москва, 2017. 192 с.

38. Тітовська Ж. В. Діяльність жіночих громадських об'єднань у роки Першої світової війни (1914–1917). Збірник наукових праць / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія». Харків, 2010. Вип. 40. С. 23–26.

39. Тітовська Ж. В. Діяльність українських жіночих громадських об'єднань у роки Першої світової війни (1914–1917 рр.). Матеріали V Регіонального конкурсу наукових робіт молодих вчених. Харків, 2011. С. 78–82.

40. Тітовська Ж. В. Російські жінки-добровольці на фронтах Першої світової війни (1914–1917 рр.). Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. № 11 (222). Ч. 1. Історичні науки. С. 52–60.

41. Українські жінки у горнилі модернізації / під заг. ред. О. Кісь. Харків: Видавництво КСД, 2017. 304 с.